

Descrierea Proiectului PN-II-RU-PD-2011-3-0014 cu titlul: „Originile intelectuale ale antisemitismului. Elemente culturale și reprezentări simbolice în România interbelică”, director dr. Mihaela Gligor, derulat prin Academia Română, Filiala Cluj-Napoca.

Perioada interbelică a fost marcată de tulburări majore în toată lumea, iar Europa se străduia să se refacă după consecințele devastatoare ale Primului Război Mondial. Națiunile din Estul Europei au avut de înfruntat atât presiunile din afară cât și cele din interior, legate în special de statutul „străinilor”. Dincolo de acestea, lupta pentru aflarea identității și, în ultimă instanță, pentru supraviețuire, a fost un subiect comun. Europa interbelică a fost martora unor transformări politice fără precedent. România s-a confruntat și ea cu toate aceste probleme. În cele ce urmează, ne vom opri doar asupra „chestiunii evreiești”, analizând modul în care aceasta a ațâțat spiritele pe scena politică românească și rezultatele pe care le-a avut în sfera culturală.

Problema evreiască apare în România, alături de cristalizarea antisemitismului politic și doctrinar, la mijlocul secolului al XIX-lea. O dată cu formarea statului român unitar, în plan politic se ia în discuție statutul evreilor, considerați până atunci „străini”. Manifestările publice și dezbaterile politice devin violente în anul 1866, când se votează articolul 7 din Constituție și mai târziu, între 1877-1879, când România este silită să modifice articolul mai sus amintit în favoarea evreilor. Preluând argumente din publicațiile germane, austriece și franceze ale vremii, antisemitismul românesc s-a integrat în curentul antisemit european de după 1860, iar „chestiunea evreiască” a devenit o temă centrală a dezbaterilor de natură politică. Până în 1907, sloganul conform căruia „integrarea evreilor în structurile sociale românești trebuie împiedicată, pentru că pune în pericol caracterul național românesc”, căpătase o largă aderență¹. Dar, după 1918 și, mai ales, după ce constituția din 1923 oferă anumite drepturi evreilor, apare un nou slogan al luptei antisemite: *numerus clausus*, care se opunea, în primul rând, „năvălei” evreilor spre școli și universități. Cu toate acestea, *numerus clausus* a fost numai începutul, „faza preliminară”, o „formă de tranziție către forma din urmă, singura logică și prin urmare definitivă: *numerus nullus*”².

În România, manifestările antisemite dintre cele două războaie mondiale au avut precursori importanți printre politicienii, poeții și oamenii de cultură stimați. De aceea, nu surprinde faptul că antisemitismul era monedă comună în noul stat român lărgit, creat imediat după primul război mondial. Antisemitismul se manifesta în trei forme: politic, cultural/intelectual și popular, B.P. Hasdeu, Ion C. Brătianu, Vasile Conta, Octavian Goga sau

¹ Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*, București, Humanitas, 1995, p. 38.

² A.C. Cuza, *Numerus clausus*, București, 1923.

Mihai Eminescu³ fiind numai câțiva dintre cei care au avut simpatii care excludeau din start populația evreiască.

Până la acel moment, România fusese deja, de aproximativ un secol, infestată de antisemitism și xenofobie. După revoluția de la 1848, concepte ca țară, popor sau națiune au devenit baza pentru o ideologie fondată pe tradiție și valori. Țăranii, cu universul lor spiritual, au devenit prototipul românului adevărat. Frica de străini, justificată prin pericolele externe, a fost direcționată asupra minorităților. Regimul politic, incapabil să ajute la ridicarea economică a țării, a căutat un țap ispășitor și l-a găsit în persoana evreului, a străinului, care în opinia intelectualilor și a clasei de mijloc era vinovat pentru sărăcia întregului popor. În acest context, Legiunea Arhanghelului Mihail a venit să “salveze” România și să facă din ea o țară “mândră ca Soarele de pe cer”⁴.

Antisemitismul mișcării legionare (mișcarea politică aflată în expansiune între cele două războaie mondiale și care a absorbit mare parte din intelectualitatea românească) conținea și elemente noi: glorifica, în primul rând, lupta spirituală și moralitatea întemeiată pe imaginile mistice ale Bisericii Ortodoxe Române. Toate temele tradiționale fuseseră absorbite de Legiune: refuzul dreptului la cetățenie, invazia masivă a evreilor din est, supra-popularea evreiască din orașele românești; exploatarea țăranimii prin alcool, tutun și alte vicii; controlul presei; deznaționalizarea culturii române; serviciul desăvârșit în slujba dușmanilor României; și reprezentarea intereselor străine. Antisemitismul Legiunii asculta de vocile din trecut ale intoleranței antisemite românești care îi inspiraseră pe A.C. Cuza și pe alții în deceniile dinainte de apariția pe scenă a Legiunii Arhanghelului Mihail. În *Pentru legionari*⁵, C. Z. Codreanu mărturisea în mod deosebit inspirația primită de la Conta, Alecsandri, Kogălniceanu, Eminescu, B.P. Hasdeu, Xenopol, fără să-i mai menționăm pe A.C. Cuza, Paulescu și pe alți furnizori de antisemitism modern. Chemarea Legiunii la înnoire spirituală, la afundare în lupta mistică și violentă împotriva satanei (evreilor), la credința ortodoxă românească, la „conducere” de către un „uns” și la răsturnarea ordinii „iudaizate” stabilite erau extrem de atrăgătoare pentru tinerii

³ Cu toate că în perioada 1870-80, când Eminescu scria articole naționaliste și uneori antisemite, reacțiile la acestea erau limitate, amintim doar câteva paragrafe dintr-un asemenea articol, pentru a sublinia sentimentele cu privire la evrei în perioada menționată: „evreul nu merită drepturi nicăieri în Europa, pentru că nu muncește; iar traficul și scumpirea artificială a mijloacelor de trai nu este muncă, și aproape numai într-această consistă (munca) evreului [...]. El e veșnic consumator [...]. Pericolul nu este în împrejurarea că evreii ar acapara toată proprietatea, ci într-aceea că ei *nu sunt – nu pot fi români*”. Cf. Mihai Eminescu, *Evreii și Conferința*, articol apărut în *Curierul de Iași*, 9 ianuarie 1877; redat de C-tin Schifirneț în antologia Mihai Eminescu, *Națiunea Română. Progres și Moralitate*, București, Editura Albatros, 1999, pp. 85-92.

⁴ Formulă folosită de C. Z. Codreanu.

⁵ C. Z. Codreanu, *Pentru legionari*, Sibiu, „Totul pentru țară”, 1936.

intelectuali care se dezvoltaseră de-a lungul perioadei interbelice, așa cum antisemitismul tradițional se dovedise a fi un magnet pentru elitele secolului XIX și începutului de secol XX. Legiunea Arhanghelului Mihail (Garda de Fier) părea că oferă o filosofie integrată, cu o finalitate clară, pe viață și pe moarte. O filosofie naționalistă.

La fel ca în majoritatea statelor europene, naționalismul a avut, și în România, o componentă negativă, exacerbând calitățile propriului popor și cultivând o anumită xenofobie, care a îmbrăcat, mai ales, haina antisemitismului. Naționalismul românesc a dorit, în special, păstrarea și dezvoltarea ființei etnice proprii poporului român. Cu alte cuvinte, „ideologia naționalistă românească, formulată în limbajul romantismului istoric, se întemeiază pe cultul tradiției și valorilor autohtone. Păstrarea și definirea specificului național va rămâne o preocupare obsesivă în cultura română”⁶.

Însă, în perioada interbelică, naționalismul a fost de foarte multe ori confundat cu antisemitismul, cu ura față de evrei. Și mă refer, desigur, la cultura română „înaltă”, care a fost caracterizată de o orientare puternic naționalistă, cu puternice accente xenofobe și antisemite, ceea ce nu putea să nu se reflecte la nivelul maselor. Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran – pentru a aminti doar aceste nume – s-au înscris cu toții, în grade diferite desigur, în același curent naționalist, conferind prestigiu și rezistență în timp unor idei politice radicale.

Legiunea a atras de partea sa un număr de teoreticieni ale căror idei au devenit importante în cadrul mișcării, dar mai puțin în cadrul societății românești ca întreg. Nicolae Roșu, Vasile Marin și alții au scris lucrări în care proslăveau noul rol al Legiunii pe scena românească și în mod special virtuțile lui Codreanu. Nici unul dintre aceștia nu a avut capacitatea de a influența și impresiona așa cum au reușit Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Emil Cioran sau, mai târziu, Constantin Noica. Aceștia din urmă nu au apărut din rândurile Gărzii de Fier, ci la începutul anilor 1930 au descoperit în mișcarea legionară promisiunea atrăgătoare a unei „revoluții naționale”. Ziarele politice de dreapta și jurnalele le-au oferit posibilitatea de a-și expune părerile. Controversele apărute i-au consacrat ca și combatanți eficace. Căutarea lor pentru înnoire filosofică, spirituală și politică i-a aplecat spre doctrinele fasciste, în timp ce concentrarea lor spre etnic, naționalist, ortodoxism românesc i-a condus către mișcarea legionară. Primul care s-a alăturat acesteia a fost Nae Ionescu, apoi au urmat și ceilalți. Oricare ar fi fost atitudinile lor față de evrei înainte de afilierea la Garda de Fier, majoritatea acestor gânditori au adoptat limbajul antisemit radical și au încorporat orientarea antisemită a Gărzii de Fier în contextul intelectual pe care ei îl numeau „românism”. Nae Ionescu a luat conducerea excluzându-i pe evrei în mod irevocabil din societatea creștină românească: „Creștinii și evreii,

⁶ Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*, op. cit., p. 78.

două corpuri străine unul altuia, care nu pot fuziona într-o sinteză decât ... prin dispariția unuia dintre ele”⁷.

Este surprinzătoare ușurința cu care mișcarea de extremă dreapta a avut o atât de mare aderență în rândul intelectualilor. Din rândul acestei generații strălucite de intelectuali s-au detașat câțiva care au format o „minoritate extremistă”, centrată în jurul lui Corneliu Zelea Codreanu, alcătuind astfel nucleul care a dus la formarea ideologiei naționaliste. Pentru că-n „fundamentarea ideologică” a Mișcării Legionare s-au implicat de-a lungul deceniilor trei și patru o serie de intelectuali de frunte, avându-l pe Nae Ionescu drept „Profesor”: Eliade, Cioran, Polihroniade, Noica, Radu Gyr etc. Totuși, cu unele excepții clare (Polihroniade, Gyr, T. Brăileanu), intelectualii de elită cu vederi pro-legionare au evitat să devină membri ai Gărzii, preferând însă rolul de îndrumători și sprijinind-o prin articolele pe care le scriau și prin activitatea de propagandă pe care o desfășurau. Influența lui Nae Ionescu asupra lor a fost covârșitoare și a fost recunoscută de majoritatea, „autohtonistul Nae Ionescu” fiind considerat „mentorul tinerei generații”⁸. Așa cum și Eliade amintește în *Memoriile* sale, „noi toți, discipolii și colaboratorii lui eram solidarizați cu concepțiile și opțiunile politice ale profesorului”⁹.

Garda de Fier părea că oferă o filosofie integrată, cu o finalitate clară, pe viață și pe moarte. Iar elementul care i-a atras pe cei mai mulți intelectuali a fost „ortodoxia”. De altfel, pentru unii simpatizanți ai Legiunii, „anti-Semitism înseamnă creștinism. Cu cât suntem mai buni creștini, cu atât suntem mai antisemiți”¹⁰.

Ortodoxia reprezenta elementul de diferențiere și specificitate, propriu poporului român. Opiniile exprimate în mod repetat și discuțiile pe această temă purtate de Nae Ionescu și Nichifor Crainic nu au epuizat chestiunea. Păreri asemănătoare sunt întâlnite și la alți gânditori din epocă. Sextil Pușcariu își exprimase entuziast atașamentul față de Legiune prin răspunsurile date la ancheta *Bunei Vestiri, De ce cred în biruința Mișcării Legionare*, din decembrie 1937. Un an mai târziu, cu ocazia participării la Congresul „Frăției Ortodoxe Române” de la Târgu Mureș, din noiembrie 1938, el a afirmat: „ortodoxia noastră este astăzi cel mai sigur criteriu de diferențiere, căci noi suntem în lume singurul popor latin de credință ortodoxă”¹¹.

În 1937, Radu Dragnea semnase pentru ziarul oficial al Mișcării Legionare, *Buna Vestire*,

⁷ Nae Ionescu, *Prefață* la Mihail Sebastian, *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, București, Hasefer, 2003, pp. vi-xxxi.

⁸ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România mare. 1918-1930*, București, Humanitas, 1998, p. 27.

⁹ Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, București, Humanitas, 1997, p. 340.

¹⁰ Nicolae Roșu, *Antagonismul ireductibil în Cuvântul studențesc*, an IV, Nr. 5, 25 Decembrie 1927. Retipărit în *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare*, București, Noua Alternativă, 1994, p. 189.

¹¹ Cf. Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și latinitate în Gândirea*, XVIII, 1939, nr. 4, p. 197.

un interesant eseu purtând titlul *Ortodoxie și naționalism*¹². Opiniei susținute de Dragnea, conform căruia „a fi naționalist este o grea cădere în păcat de care nădăjduim a ne mântui în ortodoxie”, i-a răspuns, în revista *Predania*, nimeni altul decât Nae Ionescu: „după impresia mea, dl. Dragnea socotește că poate opune ortodoxia naționalismului [...]. D-sa crede că «a fi naționalist este o grea cădere în păcat». De ce însă a fi naționalist este o grea cădere în păcat, atunci când, totuși, a aparține unei națiuni e un fapt firesc și necesar, nu ne lămurește d. Dragnea [...]. Dacă apartenența la o națiune e un fapt firesc, naționalismul trebuie să fie și el o atitudine firească și nicidecum o grea cădere în păcat”¹³.

Dezbaterea care a pornit de la articolul lui Radu Dragnea a preocupat pe mulți dintre intelectualii vremii pentru că a pus, curajos, problema concilierii posibile între naționalism și învățătura Bisericii cu privire la iubirea față de aproape. Pentru că însăși miezul doctrinei creștine, iubirea aproapelui, se regăsea în doctrina mișcărilor de dreapta, în special a Legionarismului care avea la bază o „mistică creștină”.

În septembrie 1937, Mihail Polihroniade pune problema raporturilor dintre Biserică și Legiune pornind tocmai de la polemica Dragnea – Nae Ionescu: „Care sunt raporturile dintre Biserică – întruparea ideii creștine – și Legiune – întruparea ideii naționale?”¹⁴ Cu toate că a pus întrebarea potrivită, Polihroniade ezită în a da un răspuns și preferă să concluzioneze cu o formulă bine cunoscută, folosită de mai toți cei care și-au pus condeiul în slujba Legiunii: „Biruința legionară va însemna pentru poporul român nu numai o renaștere națională, ci și o renaștere a vieții creștine”.

Referindu-se la aceeași problemă, Leon Volovici consideră și el că „direcția de dreapta a noului naționalism – teoretizată și susținută de Nae Ionescu și Nichifor Crainic – caută în ortodoxie elementul definitoriu al spiritului etnic românesc. Numai un stat totalitar, întemeiat pe criterii naționale, poate asigura creativitatea și promovarea valorilor ortodoxismului”¹⁵.

„Pericolul evreiesc” despre care scriau intelectualii români a devenit un leitmotiv al multor discursuri publice. Intelectualitatea română și-a asumat deschis și un rol pedagogic național, iar reflexele politice ale unui astfel de gest erau de așteptat. Acestea s-au manifestat plener în perioada interbelică, în mișcări politice de extrema dreaptă (culminând cu Mișcarea Legionară) și, mai apoi, în regimuri politice net antidemocratice (regimul antonescian). Soluțiile politice prin care se dorea rezolvarea „problemei evreiești” (retragerea cetățeniei române și a drepturilor civile și politice, instituirea unui *numerus clausus* sau *numerus nullus*,

¹² Radu Dragnea, *Ortodoxie și naționalism* în *Buna Vestire*, I, nr. 77, 28 mai 1937.

¹³ Nae Ionescu, *Naționalism și ortodoxie* în *Predania*, I, nr. 8-9, 1-5 iunie 1937.

¹⁴ Mihail Polihroniade, *Legiunea și biserica creștină*, I, în *Buna Vestire*, I, nr. 155, 2 septembrie 1937.

¹⁵ Leon Volovici, *Ideologia naționalistă...*, op. cit., p. 78.

„romanizarea” instituțiilor și a economiei, expulzarea evreilor din România etc.) au devenit în final o realitate politică. În îndeplinirea unor astfel de soluții, mulți intelectuali de marcă ai perioadei interbelice au avut un rol important.

Influența exercitată de Nae Ionescu asupra „tinerei generații” ca întreg este covârșitoare. După cum amintește și Dan Pavel, „«Generația de la 1927», în frunte cu Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Mihail Sebastian l-a avut ca mentor pe Nae Ionescu. Pentru mulți dintre reprezentanții generației el a servit și ca punte de legătură cu mișcarea legionară. Pentru alții, tocmai opțiunile politice ale lui Nae Ionescu au determinat îndepărtarea sau ruptura”¹⁶. Ideea cu care Nae Ionescu i-a atras pe tinerii intelectuali ai vremii a fost necesitatea ca fiecare persoană să-și dezvolte propria-i filosofie de viață pornind de la experiențe. Dintre reprezentanții tinerei generații, cel mai apropiat de profesor a fost Mircea Eliade, cel care s-a ocupat de editarea volumului *Roza Vânturilor*¹⁷, singurul publicat de Nae Ionescu în timpul vieții; cel care i-a fost asistent la Universitate și colaborator apropiat la *Cuvântul*¹⁸. Alături de el, în jurul lui Nae Ionescu s-au strâns și alții, printre care Emil Cioran, Mircea Vulcănescu, Mihail Polihroniade.

Amintindu-și despre acei ani, Eliade scrie: „decembrie 1933 a fost, pentru întreg grupul nostru, o lună de tensiuni. Nae Ionescu nu-și mai ascundea acum fătășea ostilitate față de politica regală. Într-o serie de articole se împotrivesc guvernului Duca și atrăgea atenția asupra riscurilor pe care le comporta dizolvarea «Gărzii de Fier» [...]. În cursul toamnei, Nae Ionescu îl cunoscuse pe Corneliu Codreanu și se duse să-l vadă la Casa Verde [...]”¹⁹. În cazul lui Eliade, preocupările care în anii 1932-33 erau minore, au devenit majore în perioada imediat următoare. Putem face astfel afirmația că interesul lui Eliade „s-a mutat de la individ la societate și națiune, și de la preocuparea pentru dezvoltarea personalității la preocuparea pentru

¹⁶ Dan Pavel, *Etica lui Adam*, București, DU Style, 1995, pp. 55-65.

¹⁷ Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, București, „Roza vânturilor”, 1990 (ediție de M. Eliade, 1937).

¹⁸ Mircea Eliade a fost, din 1934 până la mijlocul lui 1938, asistent onorific la Universitatea din București, suplinind cursurile de metafizică și logică ale lui Nae Ionescu. A fost o perioadă foarte intensă pentru evoluția intelectuală a lui Mircea Eliade, atât în ceea ce privește partea literară, în această perioadă scriind cel mai important roman al său de până atunci, *Huliganii* (1934), cât și din punct de vedere științific: și-a revăzut și publicat disertația de doctorat, *Yoga* (1936) și a muncit foarte mult la definitivarea ediției Hasdeu (B.P. Hasdeu, *Scriseri literare, morale și politice*, 1937). De asemenea, în cursurile și seminariile pe care le-a susținut în acest interval Eliade a pus bazele multora dintre viitoarele sale cărți de istoria religiilor, lucrări care îi vor aduce după război confirmarea internațională. Pe lângă activitatea literară și științifică, în toată această perioadă, Eliade a continuat să scrie cu regularitate la periodicele bucureștene și la revistele de cultură din întreaga țară, menținându-și astfel poziția de „șef” al „tinerei generații” din România.

¹⁹ Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, București, Humanitas, 1997, p. 283.

reconstruirea culturii naționale”²⁰. În articolele publicate mai ales în *Vremea* între 1934 și începutul lui 1938 Eliade și-a exprimat opiniile despre „românism” și îndatoririle intelectualilor români în societate. El a pus bazele unei filosofii care milita pentru un „patriotism mai ridicat”, potrivită tinerei generații de intelectuali ai națiunii. În viziunea lui Eliade, tânărul intelectual va putea evita politica și își va putea folosi inteligența pentru a produce lucrări importante în cultura română. Intelectualul va fi cel care, în viziunea lui Eliade, va duce națiunea la adevărata ei măreție și îi va asigura un loc în istorie. Cât despre revoluția care trebuie să vină, ea va fi o transformare spirituală și nu o mișcare politică sau economică și va fi realizată de către „omul nou”, reînnoit spiritual și nu de către oamenii politici.

Evenimentul literar cel mai comentat al anului 1934 a fost, fără îndoială, apariția romanului lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani...*, cu o *Prefață* semnată de Nae Ionescu²¹. Scandalul generat de prefața lui Nae Ionescu a făcut ca autorul, discret plasat până atunci pe scena literară, unde se impusese mai ales prin foiletoane critice, să ajungă brusc în centrul atenției. În vara aceluiași an Mircea Eliade s-a lăsat prins într-o controversă legată de romanul bunului său prieten Mihail Sebastian. Polemica nu s-a datorat romanului în sine, ci *Prefeței* care l-a precedat. În finalul *Prefeței* sale Nae Ionescu îi scrie lui Iosef Hetcher (Mihail Sebastian): „suferi pentru că ești evreu; ai înceta să fii evreu în momentul în care nu ai mai suferi; și nu ai putea scăpa de suferință decât încetând a fi evreu [...]. Nu e nimic de făcut: Iuda va agoniza până la sfârșitul veacului [...]. În același fel în care nimeni nu poate sări peste umbra lui – evreul nu-și poate depăși suferința; decât [...] nemaifiind evreu. Situație cu atât mai tragică, cu cât nimeni nu poate înceta a fi ceea ce este!”²²

Mircea Eliade s-a lăsat antrenat în disputa care s-a iscat pe marginea *Prefeței* lui Nae Ionescu. A scris în apărarea prietenului său Mihail Sebastian două articole lungi în *Vremea*²³ și s-a lăsat atacat de presă. Mircea Eliade l-a lăudat pe Sebastian pentru „actul cel mai curajos, cel mai sincer, cel mai igienic” de a scrie un roman despre antisemitism și de a-l publica cu *Prefața*, vădit antisemită, a lui Nae Ionescu. Analizând obiectiv *Prefața* și romanul, Mircea Eliade este prins oarecum la mijloc; pe de o parte încearcă să scrie fără să-l atace prea mult pe profesorul Nae Ionescu, pe care-l admira sincer; dar pe de altă parte vrea să-l apere și pe prietenul său, care se găsea în acele momente „asediat” din toate părțile. Astfel că Eliade se

²⁰ Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, București, Criterion Publishing, 2004, vol. 2, cap. 18, pp. 167-168.

²¹ Vezi Mihail Sebastian, *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, cu o *Prefață* de Nae Ionescu, București, Hasefer, 2003.

²² Nae Ionescu, *Prefață* la Mihail Sebastian, *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, p. xxxi.

²³ Vezi Mircea Eliade, *Judaism și antisemitism. Preliminarii la o discuție* în *Vremea*, an VII, nr. 347, 22 iulie 1934. De asemenea, Mircea Eliade, *Creștinătatea față de iudaism* în *Vremea*, an VII, nr. 349, 5 August 1934.

plânge că *Prefața* a fost prost înțeleasă și greșit interpretată. Pentru Eliade, Nae Ionescu scrie din punctul de vedere al filosofiei istoriei, iar acest lucru nu a fost recunoscut de criticii săi. În disputa centrată pe *Prefața* lui Nae Ionescu a intrat și Gheorghe Racoveanu. În fapt, articolul acestuia, *O problemă teologică eronat rezolvată*²⁴, este un răspuns tranșant la problema ridicată de Mircea Eliade: posibilitatea mântuirii evreilor conform dogmei creștine. Mircea Vulcănescu, bun prieten cu Eliade, a intrat și el în polemică. Intervenția sa în această confruntare s-a materializat prin articolul *O problemă teologică eronat rezolvată?* sau: *Ce nu a spus dl G. Racoveanu*²⁵.

Revenind la implicarea lui Eliade în această dispută, profesorul Mac Linscott Ricketts este de părere că „El însuși (Eliade) a fost numit «jidăni» și «jidănit» în mai multe ocazii [...] pentru că a spus ceva complementar despre evrei și iudaism la Universitate, sau pentru că s-a adresat unui grup de studenți evrei. A fost, de asemenea, denunțat ca «antisemit» și «huligan» pentru că a scris articole cu tentă naționalistă. Termenii «antisemit» și «jidăni» sau «filosemit» sunt folosiți atât de liber și atât de nehibzuit încât nu au nici un înțeles. Nae Ionescu, insistă Eliade, a încercat să evite ambele extreme, dar extremiștii nu au fost în stare să-l urmeze”²⁶.

Admirația și prietenia pentru Nae Ionescu a jucat un rol hotărâtor în apropierea lui Eliade (și a altor mulți tineri intelectuali români din acea perioadă) de Mișcarea de extremă dreaptă. Cu toate că Nae și alți tineri intelectuali, prieteni ai lui Eliade, au fost asociați cu Mișcarea legionară încă din 1933, tânărul Mircea a reușit să rămână de-o parte până în toamna lui 1936 când i-a acordat suportul său moral, după ce s-a convins că pretențiile Legiunii erau non-politice, că țelul ei era transformarea vieților, „regenerarea” națiunii și declanșarea unei „revoluții creștine” în România.

Însă Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica nu sunt singurii creatori din epocă acuzați că s-ar fi lăsat antrenați în politică. Contemporani cu ei au fost, de exemplu, Martin Heidegger, Céline, Giovanni Gentile, Papini, Drieu la Rochelle, în ale căror scrieri politice și mai puțin politice găsim idei întâi neoromantice, pe urmă extremiste foarte similare cu cele ale lui Eliade, de exemplu, fie că e vorba de fantezia organicistă a renașterii naționale prin spirit și destin, de omul nou, viril, simplu, mântuit, de respingerea unei decadente percepute a modernității.

²⁴ G. Racoveanu, *O problemă teologică eronat rezolvată? sau Ce nu a înțeles dl. Mircea Eliade* în *Credința*, 1934, an II, nr. 29, iulie, p. 3.

²⁵ Mircea Vulcănescu, *O problemă teologică eronat rezolvată? sau Ce nu a spus dl. G. Racoveanu* în *Credința*, 1934, an II, 2 Septembrie. Retipărit în Mircea Vulcănescu, *Despre Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*, ediție de Marin Diaconu, București, Humanitas, 2004.

²⁶ Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, București, Criterion Publishing, 2004, vol. 2, cap. 18, p. 24.

Cât despre „problema evreiască”, așa cum am văzut analizând doar câteva aspecte care au implicat-o, aceasta a fost, în România interbelică, o adevărată piatră de încercare pentru oamenii politici, scriitori, oameni de cultură, în general. Ecourile acesteia nu s-au stins încă. Continuă să prezinte interes în special datorită faptului că surprinde, în continuare, că anumiți oameni de cultură, care au făcut carieră internațională, au putut avea, în perioada interbelică, o oarecare „orientare” spre extrema dreaptă.

Proiectul de față aduce la lumină – prin rezultatele obținute până în prezent – importante documente și date istorice care subliniază complexitatea problemei.

Rezultate obținute în cadrul proiectului – Volume:

1. *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History.* Volum coordonat de Mihaela Gligor, Presa Universitară Clujeană, 2012, 204 p., ISBN: 978-973-595-467-3.

2. *Theodor Lavi în corespondență.* Volum coordonat de Mihaela Gligor și Miriam Caloianu, Presa Universitară Clujeană, 2012, 500 p., ISBN: 978-973-595-477-2.

3. *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii și antisemitismul, Volumul 1,* culegere de texte de Liviu Bordaș, ediție îngrijită de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Presa Universitară Clujeană, 2012, 400 p., ISBN: 978-973-595-489-5.

4. *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii și antisemitismul, Volumul 2,* culegere de texte de Liviu Bordaș, ediție îngrijită de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Presa Universitară Clujeană, 2013.